

Katarina Lozić
Marijana Tomelić
Split

OD PRAPOČELA I ALKEMIJE DO GLAGOLJICE

UDK: 003.349.1

Rukopis primljen za tisak 22.06.2006

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Recenzenti: Slavomir Sambunjak, Joško Božanić

Autorice donose mogući postanak, tj. korijen postanka glagoljskih slova sa simboličkog stanovišta. Multidisciplinarnim pristupom povezuju naoko nesrodne pojmove kao što su prapočela, alkemija i pismo, stapajući ih u jedno. Uzimajući u obzir kulturnopovijesno nasljeđe svih slavenskih naroda, pa tako i Hrvata, pojašnjavaju Konstantinovo djelo u intrakulturnom smislu. Glagoljica je tako predstavljena kao duhovni entitet pretočen u materijalni – u slovo.

Ključne riječi: glagoljica, pismo, simboli, prapočela, alkemija

I.

Želeći prikazati mogući razvojni postupak nastanka glagoljskog pisma, moramo, prije svega, ukazati na aspekte s kojih je ovaj znanstveni, odnosno slavistički problem sagledavan.

Važno je i naglasiti da su svi pojmovi koje ćemo dotaknuti veoma stari. Stoga je iznošenje nekih “čvrstih dokaza” o pitanjima kojima ćemo se pozabaviti nemoguće. Moguće je, međutim, ući u taj čudesni i fantastični svijet religije, mistike, simbola, znakova i drevnih kultura i pokušati ih sve zajedno približiti te ponuditi moguće i najvjerojatnije odgovore na pitanja.

Pri odgonetanju starih alfabeta kao što je glagoljica treba uzeti u obzir čak i arheologiju. Mnogi se simboli, koji se uopćeno smatraju mnogo modernijima, nalaze još na zidovima spilja. Arhetipovi, univerzalne ideje, kako god ih nazivali, prisutni su u nama još i danas, samo ih teže prepoznavamo. Priroda se potrudila, i ne bez razloga. Sklad je tu. Pa i priroda sama podvrgnuta je principima. Paracelzusova je još misao da sve u prirodi ima normu,

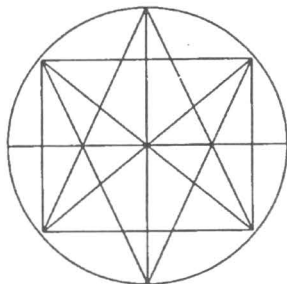
pravilo, koje se naziva broj. Međuzavisnost prožima sve. I ovo naše pismo, vidjet ćemo, osim glasovnih i značenjskih ima i brojčane vrijednosti. Većina znakova, dakle, ima tri značenja. Tu smo na samoj granici simbola, a simboli su, prema Jungu, proizvod prirode.

Približili smo se tako pojmovima preko kojih ćemo pokušati doći do glagoljskih slova pa bi bilo dobro reći nešto o njima.

Što su prapočela? Znamo da ih je četiri. U nekim istočnjačkim kulturama ili u pretkolumbovskoj Americi čak ih je pet. No, zemlja, zrak, vatra i voda predmet su naše pažnje. Petim bi se elementom mogao shvatiti čovjek, koji unosi red u naoko kaotičan odnos tih elemenata. Ova su četiri elementa, naravno, simbolično vezana uz broj četiri. On je kozmički i materijalan broj – četiri su faze Mjeseca, četiri su rijeke Raja... Brojne su zemaljske i nezemaljske stvari i pojave vezane uz ovaj broj. Zodijački su znakovi stvoreni prema četiri prapočela i njihovim likovima. Simbolično su prisutna u mnogim aspektima života.

Ideja četiri elementa dovodi nas i do alkemije. Ta je ideja dominantna ne samo u astrološkoj već i u alkemijskoj i filozofskoj tradiciji još prije njihovih obnavljanja na prijelazu u srednji vijek. Alkemija je kao znanost veoma stara. Počeci joj se javljaju u Egiptu prije Krista. U 7. je stoljeću ponovno oživjela time što su je Arapi, preuzevši je od Bizantinaca, unaprijedili i preporodili. Uza sva je osporavanja ona ipak pronašla način opstanka sve do kraja 18. stoljeća, kada ju je zamijenila suvremena kemijska znanost, a kemija, ako se ponovno vratimo Paracelzusu, nije ništa drugo nego Umjetnost i Znanje o Prirodi samoj. Opet smo na početku kruga.

Pitanje je kako su svi ovi pojmovi povezani s glagoljicom. Što se tiče toga pisma, mišljenja znanstvenika nisu ujednačena. Dvoji se oko autorstva. Je li to bio Konstantin Filozof ili tko drugi prije njega? U njegovu Žitju Žitiju autor, odnosno biograf, pripovijeda svoju verziju. Mi ćemo se prikloniti njoj i zastupati teoriju da je autor glagoljice Ćiril. J. Šafarik, V. Jagić i drugi složni su da je glagoljica Konstantinovo djelo. Gdje je nastalo to pismo? U Bugarskoj, Bosni, Makedoniji, možda čak i u Hrvatskoj, Ukrajini? Konačno, što je bila podloga nastanku glagoljice? Karoliniški kurziv, gotsko, iransko, klinasto pismo, rune? Oni koji Ćirila smatraju autorom, također su podijeljeni. Jedni se priklanjaju endogenom, drugi egzogenom, a treći mješovitom načinu objašnjavanja postanka ovoga pisma. Glagoljska se slova izvode iz grčkoga alfabeta, alkemijskih znakova, geometrijskih oblika, kršćanskih simbola ili magičnog savršenog lika, mandale, koji u sebi objedinjuje brojne discipline, koji je i geometrijski i apstraktan, simboličan; koji je sažetak antičke i kršćanske filozofije.¹

¹ Sambunjak (1998).

Treba uvijek imati na umu da je Ćiril bio veoma obrazovan čovjek i još uz to širokih interesa. U Grčkoj je učio sve znanosti koje su mu bile u to vrijeme dostupne. Specijalni su mu sustavi grčkih pismena bili dobro poznati. U Žitju Žitiju Konstantina Ćirila stoji ovako:

“3. Prihvativši se učenja, sjedio je u svom domu učeći napamet iz knjiga svetoga Grgura Bogoslova. 4. Kad je prispio u Carihrad, predadoše ga učiteljima da uči. I za tri mjeseca prijede gramatiku i otpoče druge nauke. Izučio je Homera i geometriju, i kod Lava i kod Fotija dijalektiku i sva filozofska učenja, k tomu još i retoriku i aritmetiku, astronomiju i muziku, i sve ostale helenske umjetnosti. Tako je sve naučio kao da je samo jednu od njih učio. Brzina se s marljivošću združila, jedna drugu sustižući, u čemu se i usavršavaju i znanja i umjetnosti. 8. ..., naučio je hebrejski jezik i pismo, preveo osam dijelova gramatike i tako usavršio svoje znanje.”

Veoma je dobro poznao i sustav kriptografije. On je bio taj koji je prvi pročitao natpis sa Salamunove čaše. Nitko prije njega ta slova nije razumio.

“13. Postoji u svetoj Sofiji čaša od dragog kamena, Salamunovo djelo, i na njoj stihovi ispisani židovskim i samaritanskim slovima, koje nitko nije mogao ni pročitati ni objasniti. Uzevši je, Filozof je pročitao i objasnio. Prvi je - stih ovakav: -

Čašo moja, čašo moja! Prorokuj dokle je zvijezda: Budi za piće Gospodinu, prvencu koji bdi noću!”

No, uza sve njegove vještine i stečena znanja, glagoljska su pismena plod njegove stvaralačke mašte i duha. I sam naslov ovoga rada može biti shvaćen kao nešto simbolično. Sačinjen je od tri pojma, naoko sasvim različita i nepovezana, ali koja bi se mogla shvatiti u trijadskom ritmu: kao teza, antiteza i sinteza. Teza bi bila četiri prapočela – četiri elementa koja su osnovna za čovječji život i nemaju ničeg kozmičkog u sebi; antiteza prapočelima bila bi alkemija kao znanost koja je usmjerena na čovjeka, ali je sva magična i tajnovita, a njihova je sinteza glagoljica. Ona je njihov spoj i utjelovljenje, koje im je u neku ruku dalo još jedan viši smisao; pismo koje je donijelo svjetlost jednome narodu i mogućnost njegova prosperiteta i razvoja. Premda je teško povjerovati u to da je čitavo pismo stvorio jedan čovjek, ma koliko inteligentan, obrazovan i maštovit bio, bez utjecaja već postojećih simbola, znakova, pisama, mi se povodimo tom idejom i ovdje ćemo izložiti mogući način postanka glagoljskog pisma, i to upravo iz likova četiriju prapočela i alkemijskih znakova, i povezanosti samoga pisma sa simbolima.

II.

Na prvi bismo se pogled lako mogli zbuniti ako bismo povezali lingvistiku s četiri elementa. Mogli bismo poći u pogrešnom smjeru k četiri elementa sovjetskoga lingvista Nikolaja J. Marra, tvorca takozvane jafetske teorije. Oni nas ovdje ne zanimaju.

Već smo saznali da se prapočelima nazivaju četiri elementa: vatra ili oganj (*ignis*), voda (*aquae*), zemlja (*terra*) i zrak (*aeris*). Međusobno su povezani, uvjetovani jedni drugima, proizlaze jedan iz drugoga, jedan drugoga stvaraju, preoblikuju i uništavaju, uvjetuju kvalitete. Funkcioniraju, dakle, kao i sve ostalo u prirodnom ciklusu. Smatraju se, također, simbolima. Kasnije ćemo vidjeti njihovu međuovisnost, međuvjetovanost i povezanost u krugu ostalih. Simboli su sveprisutni u životu čovjeka. U bilo kojem vidu izražavanja, mišljenja, osjećanja ili djelovanja prate nas i onda kada nismo svjesni njihova postojanja. Ta je četvorna struktura svuda oko nas: četiri su strane svijeta, u četiri poteza "crtamo" rukom križ na svome tijelu pri molitvi, dvije ravnodnevnice i dva suncostaja među sobom čine četiri dijela suncopasa;² ljudski se život može podijeliti u četiri etape; četiri su dijela dana, nebeski je svod, koji odgovara reljefu na Zemlji, od pamtivijeka podijeljen na četiri ploče. Gaston Bachelard smatra da se svakome elementu može pridružiti jedan od četiri temperamenta. Također je i svakome od četiri elementa stvaralačke mašte pripisivao jedno od prapočela. Beskrajne su kombinacije i povezanosti unutar fantastičnog fenomena prirode. Nije važno kojim, ali uvijek su prikazani nekim geometrijskim likom – geometriju je od najranijeg vremena čovjek smatrao nečim božanskim.

Već lako pretpostavljamo da su elementi povezani sa simbolikom broja četiri, koji znači žensko, materijalno i tjelesno. On u svemu uvijek postoji u kolebanju s brojem tri, koji simbolizira muško, očinsko i duhovno. Neki od ovih elemenata su materijalni, a neki apstraktni, neopipljivi i nevidljivi golim okom (kao zrak). Međutim, svaki ima svoj "materijalni" grafički lik. Sve su to varijacije stvorene na temelju mimologije koje kao da oponašaju njihov fizički izgled. Tako je voda prikazana valovima, zrak volutama; vatra je prikazana munjama, jezičcima rasplamsanoga plamena, a zemlja četvorinama koje su stabilne i "čvrsto na zemlji", "stalagnitične".

Promotrimo dalje dijelove našega vitraja.

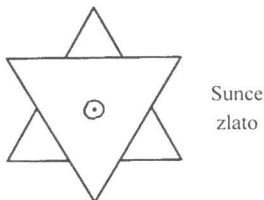
IV.

Kako se približiti znanosti koja to i nije? Treba pronaći pravi modus za osvjetljavanje onoga što je u većini vremena svojega postojanja bilo osporavano, zabranjivano i pogrešno tumačeno. Pogotovo stoga što tu staru vještinu spajamo s jednim sasvim drugačijim područjem – grafijom. Želimo pokazati kako je Konstantin, kao učen i svestran čovjek, uzeo motive za svoje pismo baš otuda. Prvo, treba imati na umu da alkemija nije, kako se smatra, srednjovjekovno znanje. Ona svoje korijene vuče iz mitskih kineskih vremena. Postojala je i u Indiji, gdje je bila magijsko-praktičnog karaktera. Područje interesa im je bio čovjek, tj. njegove pretvorbe, mistična stanja, itd. U Egiptu se alkemijska tradicija održala do 4. i 5. stoljeća, a potječe od božanstva Thot (tajna). Ta je tradicija do nas došla preko Grka (grč. Hermes = egip. Thot). U 7. i 8. stoljeću alkemiju preuzimaju Arapi. Oni su njezini čuvari koji su je prenijeli i u Europu. Ponovno se krajem 11. stoljeća alkemija vraća u zapadnoeuropski svijet zahvaljujući križarskim ratovima.³ Znamo da je ona danas zamijenjena kemijom, a pojavljuje se u nekoliko aspekata: dobivanja zlata od manje plemenitih metala s ciljem postizanja moći, bogatstva, besmrtnosti i sreće. Ne trebamo ove

² Jung (1984:142).

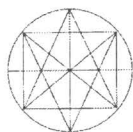
³ Steinberg Guzmán (1998:18).

karakteristike shvatiti doslovno. Ovdje se, naravno, misli na onu duhovnu besmrtnost. A zlato, zlato je simbol vrhunca, savršenstva, kao i Sunce. Zato se Ono, kao i Sunce, nalazi u središtu našega heksagrama.

Religija se provlači kroz čitavo alkemijsko učenje. To nije neobično. Vjera u Boga, tj. religijska pripadnost u davna je vremena bila snažnija nego npr. nacionalna ili pripadnost državi. Ona se u alkemiji kroz stoljeća modificirala i prilagođavala novim utjecajima, ali je u srži ostala ista. I dva osnovna njezina načela također možemo povezati s religijom. Prvo je o jedinstvu materije: ona je prvotno načelo i temelj čitavog svemira, ona je osnova, korijen, ali može poprimiti tisuće oblika i formi. Drugo je načelo da sve jednako postoji u makrokozmosu i mikrokozmosu, velikom i malom, nebu i čovjeku i obrnuto. Sigurno je Konstantin u ovim načelima vidio i načela svoje vjere. Ako sve svedemo na malo jednostavnije pojmove, vidjet ćemo da alkemija donosi čovjeku snagu za brži i bolji razvoj i rast, za svladavanje svih osobnih nedostataka ili vanjskih prepreka, za postizanje uspjeha – da od olova napravi zlato. Omogućuje mu da opet zadobije svijest o besmrtnosti, ali ne tjelesnoj, već, kao što smo već rekli, duhovnoj.

Vratimo se grafiji. Ćābir, alkemičar i filozof, drži da su slova abecede materijalizacija Božje riječi.⁴ Prof. Slavomir Sambunjak, međutim, smatra da je mandala, iz koje on izvodi sva slova glagoljice, mogla nastati prema alkemijskim formulama za pravljenje zlata, kamena mudraca.⁵

Zanimljivo je i to da u alkemiji postoji stalno supostojanje broja tri i četiri. Postoje tri i četiri postupka, boje. I prapočela su katkad sažeta u tri, a jedno stoji posebno. Katkad je to zemlja, a katkad vatra.⁶ To je kolebanje prisutno i u Konstantinovu pismu. Tamo se svi znakovi, tj. slova mogu podijeliti u pet skupina: na one uglatih, trokutastih, okruglih i oblika oblika te na znakove koji bi činili njihovu kombinaciju. No, oble bismo i okrugle oblike mogli svesti i pod jednu zajedničku skupinu. Tako bismo imali tri osnovna oblika slova i četvrti oblik kao njihovu kombinaciju.

⁴ Sambunjak (1998:208).

⁵ Sambunjak (1998:208).

⁶ Jung (1984:33).

Četiri su spomenuta stupnja alkemijskog postupka prikazana ovako:⁷

Vidimo da su to isti likovi koje smo dobili kada smo rastavili heksagram, a predstavljaju četiri elementa. "Nesvodivi" su jedan na drugi, ali se međusobno preoblikuju i izviru jedan iz drugoga. Kolebanje između tri i četiri zapravo je kolebanje između duhovnog i tjelesnog. Jung smatra da sve stvari žive kao tri, ali su sretne tek kao četiri.⁸ I kvadratura kruga jedinstvo (krug) rastavlja na četiri prapočela (kvadrat) da bi to jedinstvo mogla opet sastaviti u jednom višem jedinstvu (trokutu). Ono može predstavljati i Sveto Trojstvo, koje simbolizira jedinstvo i trojstvo, tj. jedan viši oblik jedinstva – potpunost.

Već spomenuta *materia prima* ima tri sastavna elementa, odnosno kemijska principa: sumpor, živa i sol. Oni ne predstavljaju kemijske elemente već elemente prirode koji trebaju ostati tajnom pa su dobili ta simbolična imena. Sve su supstance sastavljene od njih. Sumpor je duh, živa je duša, a sol je tijelo. Njima bi se još moglo pridružiti zlato, koje je uzvišenije Ja, tj. arhetipski čovjek. Zanimljiviji su nam simboli kojima se predstavljaju ovi elementi
| sumpor, _____ živa, . sol → +

To je grčki križ. Raspeće. Najviši simbol kršćanstva. Sol (tijelo) predstavlja onu točku sjedinjenja, spoj duha i duše. U njoj je stabilnost, u njoj je sve nepomično. Ovo bi tijelo moglo stajati položeno vodoravno, oslonjeno na tu točku. Ima li i tu simbolike? Krist je sol zemlje. On je osnovica, centar, sjedinjenje Oca i Duha, jedini tjelesan. Ova tri viša načela odgovaraju četirima nižim načelima, tj. prapočelima koja opet postoje unutar čovjeka

sumpor	_____	vatra	_____	tijelo
živa	_____	zrak	_____	vitalnost
	_____	voda	_____	psiha
sol	_____	vatra	_____	snaga mišljenja. ⁹

Živa ima dvostruku, krutu i tekuću kvalitetu pa se odnosi prema dva elementa. Fantastična je povezanost i međuovisnost ovih različitih područja, koja opet vode samo jednome – čovjeku. U središtu je svega on: najveća i najsavršenija kreacija Boga koji je iznad svega i iznad svih. Zato nam pisac Konstantinova Žitja Žitija kaže kako su Filozofova slova "dar, bolji i časniji od svakoga zlata i srebra i dragoga kamenja i prolaznoga bogatstva".¹⁰ Taj je dar njegova vjera, čiji su simboli protkani kroz čitavo glagoljsko pismo.

⁷ Jung (1984:33).

⁸ Jung (1984:133).

⁹ Steinberg Guzmán (1998:24).

¹⁰ Žitje Žitije Konstantina Ćirila (1992:14).

V.

Svi oblici života, ljudski i životinjski, nalazili su i usavršavali načine komunikacije tijekom vlastitoga razvoja. Bile to mime ili glasovi ili crteži ili tragovi ili korištenje nekom od prirodnih pojava, ti su se načini sporazumijevanja ustaljivali i funkcionirali unutar jedne zajednice. Pisano komuniciranje, koje prethodi pismu, već su crteži na zidovima spilja. Ne zaboravljamo pritom njihovu prvotnu "magičnu" svrhu da olakšaju način preživljavanja. Ali, zar se to "magično" nije zadržalo i dalje pa postoji i danas, samo što smo vremenski i mentalno veoma udaljeni od toga vremena kada su simbolika i različita vjerovanja bili način života i mišljenja i toliko očiti i razumljivi kao što npr. danas svatko bez razmišljanja zna da crvena boja znači opasnost ili zabranu.

Ovo vrijeme koje nas zanima nosilo je nesrazmjerne proturječnosti. Ovo doba, nekada nazivano mračnim, polako se otkrivalo u svoj svojoj punini i raznovrsnosti. Pokazalo se nepravednim tako nazivati jedno razdoblje u kojem su pismenost i uopće interes za knjigu jednostavno cvali. Sav predan knjigama i proširivanju svojih obzora bio je i Konstantin. Neumoran u stjecanju znanja; od svih žena žedan jedino sofije. Vidjet ćemo kako je služeći se svojom širokom obrazovanošću, znao složiti azbuku koja je jedan veliki narod izvela u novo i bolje razdoblje njegova postojanja.

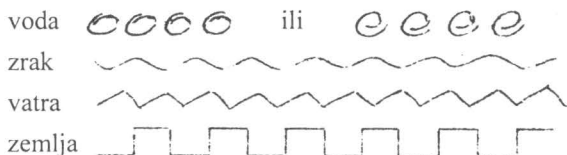
VI.

Uz glagoljsku se azbuku vežu mnoga pitanja i različite neusklađene teorije. No, nema nikakve sumnje da je ona prvo, najstarije slavensko pismo. Smatra se da je nastalo oko sredine 9. stoljeća, i to na istoku Balkanskog poluotoka. Na svome je putu imala nekoliko razdoblja:

1. razdoblje je tzv. *solunsko razdoblje*;
traje od 860. do 863. g. i iz njega nema sačuvanih spomenika;
2. razdoblje je tzv. *moravsko - panonsko razdoblje*;
traje od 863. do 885. g. Likovi su slova podjednako i uglasti i trokutasti. Tome razdoblju pripadaju Kijeovski listići;
3. razdoblje je tzv. *češko razdoblje*;
traje od 885. do 1097. g. U ovome je razdoblju naglašena uglatost slova. Jedini sačuvani spomenik ovoga razdoblja je prijepis "Praški listići" iz 11. st.
4. razdoblje je tzv. *ohridsko razdoblje*;
traje od 886. g. do 12. stoljeća. Utemeljitelji su ovoga razdoblja Konstantinovi učenici Kliment i Naum. Posebnost mu je da slova poprimaju izrazito oble oblike, da se javlja i uglatost slova te prijelaz s jednolinijskog na dvolinijsko pismo.¹¹

Nakon tog razdoblja svuda se javlja naglašenija uglatost. Prvotna glagoljica nije bila ni specifično obla ni uglata, već su se te osobine poslije izdiferencirale u različitim tipovima pisma.

¹¹ Sambunjak (1998:14–16).

Ove likove možemo svesti i na broj tri, jer su voda i zrak označeni oblo, odnosno kružno, vatra trokutasto, a zemlja četvrtasto. Opet, i to se može uzeti uvjetno, jer npr. znakovi za **f** (Φ), za **e** (\mathfrak{z}), za **o** (\mathfrak{x}), za **u** (\mathfrak{z}) imaju u sebi i krug i krivulju; svi su obli, ali nisu jednaki. Drugim riječima – istoga su oblika, ali nisu isti likovi.

U glagoljskim slovima vidimo i osnovne geometrijske likove: kvadrat, krug i istostranični trokut \square \circ \triangle . Grci su tu ideju preuzeli od Egipćana. Znamo da je geometrija zbog svojih unutarnjih zakonitosti smatrana svetom znanošću pa su oni na taj način makrokozmos promijenili u svijet mikrokozmosa.

Černohvostov nastanak glagoljice promatra iz drugoga kuta. Smatra da je nastala kombiniranjem kršćanskih simbola:

- + Kristova otkupiteljskog križa;
- \triangle trokuta Svetog Trojstva;
- \circ simbola sveukupnosti i beskonačnosti.

U svakom je slučaju religija igrala veliku ulogu u Konstantinovu životu kao i uopće u vremenu u kojem je on živio. I spomenuti alkemičari su se mnogostruko oslanjali na religijske knjige. Ne bi bilo čudno, stoga, da je Konstantin uzео kršćanske simbole kao osnovu svojega pisma. Možda je po uzoru na drevni običaj da se na početku bilo kojega djela zazovu ime Božje i imena svetaca u pomoć, i on to na ovaj način učinio. Da njegov rad i naum budu prihvaćeni, uspješni, plodonosni i korisni onima kojima su namijenjeni, on simbole Svetoga Trojstva, Sina Božjega i savršenosti, beskonačnosti i potpunosti stavlja u temelje svoga pisma, u njegovu osnovu. Na prvo mjesto stavlja križ, najviši simbol kršćanstva, pa je tako prvi znak njegova pisma “Bog”, kao što je i prva riječ njegova Žitja Žitija “Bog”. Ima li boljega načina da svoj rad zaštiti od loše kobi?

VII.

Francuski je lingvist Joseph Vendryès rekao: “Jezik ne postoji izvan onih koji misle i govore. On je urastao svojim korijenjem u dubine individualne svijesti” (“La langage”). Premda u ovome radu nije riječ o jeziku, već o pismu, ovu bismo misao mogli primijeniti. Jer, pismo i nije ništa drugo doli sustav znakova koji predstavlja elemente govornoga jezika (glasove, slogove, riječi). Ne bismo mogli reći da između jezika, pisma i misli, a misli su pokretači i stvaraoci, postoji identitet, ali bismo mogli reći da postoji ovisnost. Svaka riječ nosi u sebi značenje pojma i njegovu sliku.¹² Idealno je zato razmišljati na jeziku kojim govorimo. Riječi bi trebale pratiti ideje. Ovime smo pokazali kako na bilo kojem polju, bilo da govorimo o riječima (govoru) ili o pismu, moramo uzimati u obzir odnos između oznake i označenog.

¹² Guberina (1952:112).

Jezik možemo definirati kao općeprihvaćen sustav znakova. Između znaka i stvari postoji asocijativna veza. Davno, kada su se stvarima davala imena, postojao je neki, makar i najtanji razlog da se baš na neki određeni način označi neki pojam. Jeziku, tj. jezicima, nitko ne može zanijekati onu tajnovitu vezu između glasova ili znakova i učinka što ga oni imaju na stvari koje im pripadaju. Tako je i s pismom. Za njemačkog filozofa, matematičara i fizičara Leibniza su npr. hijeroglifi čista mimezis, jednostavniji od kineskog pisma, sličniji predmetima i životinjama, više alegorijski.¹³ Ovdje smo se približili tipu odnosa koji se naziva mimologijom. On podrazumijeva način mišljenja da između riječi i stvari postoji odnos analogije koji motivira, odnosno opravdanje je za odabir baš te riječi umjesto neke druge.¹⁴ Tako i pismo može biti zamišljeno kao oponašanje predmeta koje označava. Fonetsko pismo, kao što je latinica, čini se i jest zamišljeno na taj način. Svako je slovo, tj. grafem, vizualni analogon izgovora fonema. Tako oblik usana kada izgovaramo "o" točno odgovara njegovu pisanu znaku. Kada izgovaramo "m" usnice su spojene i tek pri kraju artikulacije propuštamo malo zraka kroz njih. Bilo bi nepraktično, stoga, taj glas označiti znakom kao što je _____, ili jer su usnice malo krivudave . Zato je utvrđen grafem **m**, s malo više podignutim "otvorima", možda baš zato da se dočara prostor koji se na kraju stvara za prolaz zračne struje. Moguća su brojna objašnjenja ovoga tipa. Teško je danas svaki put u svijesti pronaći za svaki grafem, odnosno znak (pa i riječ) ono jednostavno, prvotno i iskonsko u njima prema onome što označavaju. Glagoljski su znakovi npr., tako daleko od nama poznatih stvari i nama poznatoga svijeta. Istina je, međutim, da različiti oblici ili različite crte mogu izazvati brojne i složene emocije kod ljudi.¹⁵ A riječi? One su danas posuđene tolikim stvarima. Ono iskonsko svojstvo odanosti između riječi i stvari je izgubljeno. Riječi znamo jer smo naučili njihovo značenje. Glasovi i znakovi postoje pa je sada sustav asocijacija obrnut: umjesto da riječ u nama pobudi direktnu misao na povezanost prema stvari koju označuje, ona nas asocira – ali najčešće samo prema naučenome i jednostavno prihvaćenome. Riječi čitamo, ali ih više ne čujemo, samo vidimo. U čemu se krije davno zametnuta tajna? U tome da ostavimo po strani "a priori" prihvaćene činjenice i predamo se imaginaciji.

Likovi su četiri prapočela sigurno imali utjecaja na nastanak glagoljskoga pisma. Stoga ćemo sve znakove glagoljice svrstati u pet stupaca. Četiri za svaki lik prapočela i peti u kojemu će biti znakovi koji su kombinacija prethodnih likova. Kao primjer glagoljskih znakova uzet ćemo slova oble glagoljice, kojima je pisano Assemanijevo evanđelje.

¹³ Genette (1985:56).

¹⁴ Genette (1985:9).

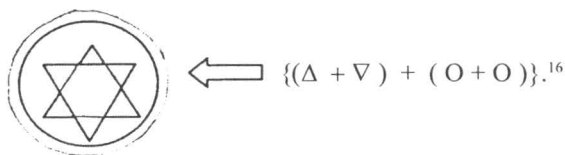
¹⁵ Eco (1976:203).

GLAGOLJICA		BROJNA VRIJED- NOST	CIRILICA	BROJNA VRIJED- NOST	LATINICA (translitera- cija)	CITA SE KAO
ODLA	UGLATA					
+	Ɑ	1	Ɑ	1	a	a
Ɱ	Ɱ	2	Ɱ	—	b	b
Ɐ	Ɐ	3	Ɐ	2	v	v
Ɒ	Ɒ	4	Ɒ	3	g	g
ⱱ	ⱱ	5	ⱱ	4	d	d
Ⱳ	Ⱳ	6	Ⱳ	5	c	c, 'c
ⱳ	ⱳ	7	ⱳ	—	ž	ž
ⱴ	ⱴ	8	ⱴ	6	z	dž
Ⱶ	Ⱶ	9	Ⱶ	7	z	z
ⱶ, ⱷ	ⱶ, ⱷ	10	ⱶ, ⱷ	10	l, i	i, ji, ih
ⱸ	ⱸ	20	ⱸ	8	i	} — d*
ⱹ	ⱹ	30	ⱹ	—	č*	
ⱺ	ⱺ	40	ⱺ	20	k	k
ⱻ	ⱻ	50	ⱻ	30	l	l
ⱼ	ⱼ	60	ⱼ	40	m	m
ⱽ	ⱽ	70	ⱽ	50	n	n
Ȿ	Ȿ	80	Ȿ	70	o	o
Ɀ	Ɀ	90	Ɀ	80	p	p
Ɀ	Ɀ	100	Ɀ	100	r	r
Ɀ	Ɀ	200	Ɀ	200	s	s
Ɀ	Ɀ	300	Ɀ	300	t	t
Ɀ	Ɀ	400	Ɀ, Ɀ	400	u, u	u
Ɀ, Ɀ	Ɀ	500	Ɀ	500	f	f
Ɀ	Ɀ	600	Ɀ	600	h	h
Ɀ	Ɀ	700	Ɀ	800	u, o	o
Ɀ	Ɀ	800	Ɀ	—	i-t*	it*
Ɀ	Ɀ	900	Ɀ	900	c	c
Ɀ	Ɀ	1000	Ɀ	90	č	č
Ɀ	Ɀ	—	Ɀ	—	i	i
Ɀ	Ɀ	—	Ɀ	—	a	a (j)
Ɀ	Ɀ	—	Ɀ	—	b	b (j)
Ɀ, Ɀ	Ɀ	—	Ɀ, Ɀ	—	γ	rus. a
Ɀ, Ɀ	Ɀ	—	Ɀ, Ɀ	—	γ, γ	
Ɀ	Ɀ	—	Ɀ	—	ē	je
Ɀ	Ɀ	—	Ɀ	—	ē	ja
Ɀ	Ɀ	—	Ɀ	—	ja	ja
Ɀ	Ɀ	—	Ɀ	—	je	je
Ɀ	Ɀ	—	Ɀ	—	ju	ju
Ɀ	Ɀ	—	Ɀ	900	c	(nazaln
Ɀ	Ɀ	—	Ɀ	—	o	(nazaln
Ɀ	Ɀ	—	Ɀ	—	je	je
Ɀ	Ɀ	—	Ɀ	—	je	je
Ɀ	Ɀ	—	Ɀ	9	s	th
Ɀ	Ɀ	—	Ɀ	60	č	ks
Ɀ	Ɀ	—	Ɀ	700	č	ps
Ɀ	Ɀ	—	Ɀ	400	i	i

Vidjeli smo podjelu prema oblicima četiriju prapočela. Ona se, kao i planeti i minerali, u svojim simbolima nalaze u alkemiji.

Izišli smo iz svijeta alkemije, no još smo u svijetu simbola. Vidjeli smo kako je Konstantin u zaštitu kao prvi znak stavio križ. Nešto je slično i s posljednjim znakom glagoljskoga pisma. To je “yžica” . Tri kruga. Konstantin kao da ništa nije prepuštao slučaju. Trebalo je na jednako snažan način posljednjim znakom zaokružiti ovo veliko djelo. Stoga je na to mjesto stavio krug; opet najstariji religijski simbol, najsavršenija forma. Ne jedan, već tri. Aludira na Božji broj, nedjeljivu sintezu. Nemoguće je izići iz područja religije kada govorimo o Konstantinu pa je moguće da su tri kružića Sveto Trojstvo. U svakom slučaju, lijep je to način “uokvirivanja” svoga rada.

Još je jedno simboličko trojstvo važno naglasiti. To su znakovi **ћ**, **ѣ** i **Ѡ**. Oni bi mogli stajati na idejnom početku glagoljice stoga što rastavljeni pa opet spojeni na drugačiji način, daju

Tvore već nam poznati heksagram.

Ova su tri znaka svojevrstan potpis autora koji označava njegovu predanost i zaokupljenost ovim velikim poslom kojemu se posvetio, a glasi

ћ	ѣ	Ѡ
“ a z ъ	i	s l o v o “
“ j a	i	s l o v o “.

IX.

Simboli se nalaze posvuda. Prožimaju čitav znani nam svijet; sve živo i neživo, opipljivo i neopipljivo prožeto je simboličnim. Na njemu su stare, zaboravljene civilizacije gradile čitavu svoju kulturu. Danas se, međutim, njihovo značenje polako zaboravlja i ne pridaje im se važnost koju zaslužuju i koju posjeduju. Postoje stvari koje se običnim svakodnevnim govorom ne mogu objasniti. To su stvari koje se uobičajenim načinom razmišljanja ne mogu razumjeti. Simboli su tada oni koje zovemo u pomoć. Nestvarni su i neuhvatljivi, ali snažni u svojoj jednostavnosti. I te kako su prisutni među nama, počevši od heksagrama. Njime je moguće izraziti sve. U četiri elementa leži simbolika broja četiri. Saznali smo i kako se na “četvornosti” temelji bezbroj pojmovnih stvari. Ili su izvodive iz broja četiri ili četverostrukosti, ili su svedive na njih. Zanimljivo je kako je sav stari svijet izgrađen u potpunoj međuovisnosti svih poznatih znanstvenih disciplina. Ako su srodne, međusobno prožimanje je logično i očekivano. No, često je ta srodnost prikrivena i ne možemo je na

¹⁶ Sambunjak (1987:650).

prvi pogled uočiti. I upravo na takvoj međuovisnosti počiva čitavo Konstantinovo pismo. U području naših interesa ono je ušće u koje se ulijevaju brojne mudrosne rijeke. To dravno i davno smišljeno pismo, već pomalo i zaboravljeno, ima 40 znakova. Brojni su se veliki događaji u povijesti kršćanske religije dogodili u vremenskom razdoblju od četrdeset dana (kao vrijeme od Kristova uskrsnuća do užašašća). Četrdeset je značajan broj, najznačajniji od velikih brojeva, i to je Ćiril kao sveti čovjek sigurno dobro znao. Rezultat je pismo koje je bilo dosta prošireno i utjecajno u svoje vrijeme. Grčki su ga svećenici dolazili učiti. Da nije bilo proganjano, nazivano heretičkim i zabranjivano, možda bi taj utjecaj potrajao dulje nego što jeste. Mnoge bi stvari tada bile drugačije. Latinsko se svećenstvo svim snagama suprotstavljalo njegovoj upotrebi. Tako je na Crkvenom saboru 1060. godine koji je održan u Splitu, zabranjena upotreba glagoljice, a biskupima je u bizantskoj Dalmaciji bilo zabranjeno zaredivati glagoljaše. Ni jedno pismo nije nikada bilo zabranjeno od Crkve. Ako možemo tako reći – ta zabrana ide u prilog našoj teoriji. Povezanost bi glagoljice s alkemijom objasnila to protivljenje Crkve i zabranjivanje njezine upotrebe. Jednako je tako i alkemija bila osporavana i proganjana. Ona je okultno učenje, mistično djelovanje učenjaka koji su za konačni cilj imali izjednačenje materijalnoga i duhovnog svijeta. Uz pomoć Kamena Mudraca dobiti Zlato = uz pomoć Krista dobiti Čovjeka.¹⁷ Ako je shvatimo u prenesenom značenju, bilo bi to nešto kao Nietzscheova ideja o Nadčovjeku. Svaki neplemeniti metal (ma koliko neobrazovan ili čovjek nerazvijenih unutarnjih sposobnosti) može dati zlato (savršenog, potpunog čovjeka, Nadčovjeka). Udaljivši se od središnje teme, htjeli smo ponovno dočarati tu sveprisutnu simboličnost. Moguće je da postoji samo jedan ključ za razrješenje problema glagoljice. To je poznavanje Konstantina. O njemu znamo ono što možemo pročitati u Žitju mu, a i to je u onovremenoj maniri zamaskirano i prikriveno simboličnim i dvosmislenim načinom pisanja. U svakom slučaju, jedno nikako nismo mogli pogrešno protumačiti. Radilo se o veoma zanimljivom i neobičnom čovjeku nesvakidašnjih sposobnosti i sklonosti. Mi ga pamtimos najviše po glagoljici, ali su ga sigurno generacije koje su mu bile bliže pamtile i po mnogo čemu drugome. Mi ga poznajemo posredno. Mi poznajemo djelo; oni su poznavali i čovjeka. Tu smo u jednu ruku zakinuti. To je njegovo djelo za čitav slavenski narod od golema značenja. Primanjem toga pisma primili su i kršćanstvo. Taj događaj za bilo koji narod znači pristup i priključenje civiliziranijem razdoblju njegova postojanja, ulazak u kulturu zapadnoeuropskoga duha, drugim riječima, ulazak u novu i u nekoliko aspekata bolju eru.

Imamo jedno neobično, posebno pismo. Znakovi koji se nalaze u njemu ne mogu se pronaći ni u jednome drugome. Možda su i Slaveni, koji su živjeli životom punim gatki i magije, dali inspiraciju Konstantinu da napravi to njihovo novo (prvo pravo) pismo na ovakav način.

Simboli. Mogli bismo reći da je to ovdje ključna riječ. Na koju smo god stranu krenuli, nailazili smo na njih. Nikako nismo uspjeli izići iz njihova svijeta. To nije bilo ni moguće, jer taj naš "paralelni svijet" uvijek postoji, prisutan je u nama. Boje, crte, znakovi, ... sve to u nama budi neki osjećaj za koji ne znamo ni otkuda dolazi ni zašto je tu. Međutim, on nas nosi i u brojnim situacijama vodi u ispravnom smjeru.

Zato je glagoljica izuzetna. Kao što joj i naziv kaže: to je pismo koje govori, i o sebi i za sebe. Govori i o svome vremenu, i o svome autoru, i o "svome" narodu.

¹⁷ Dorđević-Mileusnić (1985:50).

X. LITERATURA

1. Bachelard, G. (1990). *Plamen voštanice*. Zagreb: August Cesarec.
2. Bachelard, G. (1969). *Poetika prostora*. Beograd: Kultura.
3. Bogović, M. (2004). Okolnosti pojave i razvoja glagoljice na hrvatskom području do 1248. godine. U M.-A. Dürigill, M. Mihaljević i F. Velčić (ur.), *Glagoljica i hrvatski glagolizam* (str. 247-260). Zagreb: Staroslavenski institut - Krk: Krčka biskupija.
4. Borovac, I. (ur.). *Vještice, vračevi i alkemičari* (1991). Zagreb: Mladinska knjiga.
5. Bratulić, J. (preveo i protumačio). (1992). *Žitja Žitija Konstantina Ćirila i Metodija i druga vrela*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
6. Chevalier, J., Gheerbrant, A. (1983). *Rječnik simbola*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
7. Clark, K. (1972). *Civilizacija*. Zagreb: Mladost.
8. Črnorizac Hrabar (1992). *O pismenima*. Žitja Žitija Konstantina Ćirila i Metodija i druga vrela. Preveo i protumačio Josip Bratulić. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
9. Čunčić, M. (2000). Pravilna visina slova Kijevskih listića. U M.-A. Dürigill, M. Mihaljević i F. Velčić (ur.), *Glagoljica i hrvatski glagolizam* (str. 485-497). Zagreb: Staroslavenski institut - Krk: Krčka biskupija.
10. Damjanović, S. (1995). *Jazik otačaski*. Zagreb: Matica hrvatska.
11. Damjanović, S. (2004). *Slovo iskona*. Zagreb: Matica hrvatska.
12. Damjanović, S. (2003). *Staroslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
13. Damjanović, S., Jurčević, I., Kuštović, T., Kuzmić, B., Lukić, M., Žagar, M. (2004). *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Matica hrvatska.
14. Đorđević-Mileusnić, D. (predgovor, izbor i prevod). (1985). *Zmija i zmaj. Uvod u istoriju alhemije*. Beograd: Prosveta.
15. Eco, U. (1976). *A theory of semiotics*. London: Indiana University Press, Bloomington.
16. Eco, U. (1984). Kako se piše diplomatska radnja. *Pitanja*, 5-6, 181-208.
17. Eliade, M. (1982). *Kovači i alkemičari*. Zagreb: Zora.
18. *Encyclopedia of Religion. The: Mircea Eliade* (ed.). London: Macmillan publishing company, New York collier Macmillan Publishers.
19. Genette, G. (1985). *Mimologije*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
20. Granstrem, E. 3. (1955). K voprosu a praishaždenii glagaljičeskoj azbuki. *Trudy Otdela drevnerusskoj literatury Instituta russkoj literatury, Akademii nauk SSSR*, IX, 300-313.
21. Guberina, P. (1952). *Povezanost jezičnih elemenata*. Zagreb: Matica hrvatska.
22. Hamm, J. (1952). Datiranje glagoljskih rukopisa, *Radovi staroslavenskog instituta*, Zagreb.
23. Hamm, J. (1963). Hrvatski tip crkvenoslavenskoga jezika. *Slovo*, 13, 43-67.
24. Hamm, J. (1960). *Staroslavenska čitanka*. Zagreb: Školska knjiga.

25. Japundžić, M. (1987). Koji je bio predložak najstarijeg hrvatskog glagoljskog evanđelistara? *Marulić*, 6.
26. Jung, C. G. (1987). *Čovjek i njegovi simboli*. Zagreb: Mladost.
27. Jung, C. G. (1984). *Psihologija i alkemija*. Zagreb: Naprijed.
28. Marti, R. W. (2004). Die Bezeichnung der Konsonanten in der Glagolica. U M.-A. Dürigill, M. Mihaljević i F. Velčić (ur.), *Glagoljica i hrvatski glagolizam* (str. 401-417). Zagreb: Staroslavenski institut - Krk: Krčka biskupija.
29. Sambunjak, S. (1998). *Gramatografija Konstantina Filozofa Solunskoga*. Zagreb: Demetra.
30. Sambunjak, S. (1987). Salamunovo slovo i počeci glagoljske azbuke. *Marulić*, 5.
31. Simeon, R. (1969). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska.
32. Steinberg Guzmán, D. (1998). Alkemija. *Nova Akropola*, 13, 16-27.
33. Štefanić, V. (1960). Glagoljski rukopisi otoka Krka. *Djela JAZU-a*, Zagreb, 51.
34. Trifunović, Đ. (1990). *Azbučnik srpskih srednjovekovnih književnih pojmova*. Beograd: Nolit.
35. Žubrinić, D. (1996). *Hrvatska glagoljica*. Zagreb: Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima.

DAI PRIMORDI E DALL'ALCHIMIA AL GLAGOLITICO

Riassunto

Le autrici presentano la loro tesi sull'origine ipotetica dell'alfabeto glagolitico dal punto di vista della simbologia. Con un approccio multidisciplinare mettono in relazione concetti apparentemente lontani come i primordi, l'alchimia e l'alfabeto, fondendoli in un solo concetto. Considerando il patrimonio storico-culturale comune di tutti i popoli slavi, e quindi anche dei Croati, interpretano l'opera di Costantino in senso intraculturale. Il glagolitico viene così presentato come entità spirituale trasfusa nel materiale – nelle lettere dell'alfabeto.

FROM PROTO-ELEMENTS AND ALCHEMY TO GLAGOLITSA

Summary

The authors establish the possible root of origin of the Glagolitic alphabet from a symbolic point of view. Using a multidisciplinary approach the authors connect the apparently unrelated concepts as the proto-elements, alchemy and script, fusing them as one analytical

model. Taking into consideration the cultural-historical heritage of all Slavic nations, including Croatians as well, they explain the work of Konstantin Ciril in an intracultural sense. In this way, Glagolitsa is presented as the spiritual entity transfused into the material - the letter

Key words: Glagolitsa, script, symbols, proto-elements, alchemy

Podaci o autoricama:

Katarina Lozić, znanstveni novak-asistent na Filozofskom fakultetu u Splitu, Odsjek za hrvatski jezik i književnost, Radovanova 13, Split, tel. 021/490-289.

Kućna adresa: Marina Getaldića 9, 21000 Split, tel. 021/466-714, mob. 098/16-36-086.

Marijana Tomelić, znanstveni novak-asistent na Filozofskom fakultetu u Splitu, Odsjek za hrvatski jezik i književnost, Radovanova 13, Split, tel. 021/490-289.

Kućna adresa: Šišgoričeva 34, 21000 Split, mob. 098/666-204.